

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ג, תשי"ב-תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על הוועדה לדקדוק של ועד הלשון (המשך 1)

הרי דוגמאות אחדות מתוך פרק אחד בעבודת הוועדה
לדקדוק של ועד הלשון, מן הפרק הדין בצורותיהם ונטייתם
של שמות, שאין להם הכרע ברור מתוך המקורות הקדומים.
בדיבור החי קיימת מבוכה ופקסוק, ולעתים אנו

(1) עיי' לשוננו לעם, קונטרס כ"ו.

שומעים צורות שונות וסותרות של אותה מלה. הרי לדוגמה
שני קטעים מתוך שני משפטים, שאנו רגילים לשמוע אותם
וכיוצא בהם בכל יום ויום:

„מוֹעֵצַת הביטחון התכנסה לדון“ וכו’.

„בישיבת מוֹעֵצַת פועלי ירושלים הוחלט“ וכו’.

כאן אנו שומעים „מוֹעֵצַת הביטחון“ וכאן „מוֹעֵצַת
הפועלים“, מוֹעֵצַת עירייה זו, מוֹעֵצַת עירייה אחרת. מהו
הנכון: מוֹעֵצַת או מוֹעֵצַת? או שמא עדיפה מהן צורה
שלישית, שהציע מישהו, מוֹעֵצַת, בקיום הצירי של הצורה
היסודית מוֹעֵצָה?

בסמיכות שמות במשקל מְפַעֵלָה, שמצאנו להם צורות
שבנטייה במקורות הקדומים המנוקדים, כלומר במקרא, —
אנו מוצאים שלוש אפשרויות:

א) בקיום הצירי כמו מְהַפְכָה: כְּמִהַפְכַת אֱלֹהִים אֵת
סָדוֹם וְאֵת עַמּוּרָה (ישע' י"ג יט); מְחַרְשָׁה: וְאֵת מְחַרְשָׁתוּ
(שמואל א' י"ג כ).

ב) בשינוי הצירי לשווא, כמו מַצָּכָה: מַצְבַּת הַבַּעַל
(מלכים ב' ג ב).

ג) בשני סגולים כמו שמצאנו: מַצְבַּת קְבוּרַת רַחֵל
(בראשית לח כ), שאף הוא כנראה מן הנפרד מַצָּכָה. נגד
צורה זו יש מי שטוען, שעל יד הנפרד מַצָּבָה הייתה גם
צורת נפרד מַצְבַּת על משקל מַנְבַּת, מערכת ועוד.

אם כן מה לעשות במוֹעֵצָה? — מוֹעֵצַת, מוֹעֵצָתִי וכו’,
או מוֹעֵצַת, מוֹעֵצָתִי וכו’, או מוֹעֵצַת, מוֹעֵצָתִי?

נמצאו טוענים, בוועד הלשון ומחוצה לו, בזכותה של

כל אחת משלוש דרכים אלו, וכל אחד טעמו ונימוקו עמו.
בפי העם רווחות כל הצורות, אבל בלשון חיה, דרושה,
כאמור במאמר הקודם, אחדות והחלטה לכאן או לכאן.

שקלה הוועדה ודנה, והחליטה: מועצת הפועלים,
בסגול; העיר בחרה את מועצתה. אלא שמתוך טענות
הנגד של מדקדקים הרווחנו כאן רווח כפול. באו וטענו:
מועצת אינה צורת סמיכות של מועצה אלא של מועצה
בשני קמצים, כמו מושבה — מושבת, מוששה — מוששת.
השיבה הוועדה והחליטה: טוב, יהי „מועצה“! וטעמה
עמה: „מועצה“ במקרא אינה אלא עצה: ותלכו במועצותם,
במועצות ודעת, ועוד. ואילו במלה, שאנו דנים בה, הכוונה
לוועד שמתיעץ ודן בעניינים, כלומר, זוהי מלה
שאינה במקורות הקדומים, ומוטב שנקבע לה צורה חדשה:
„מועצה“, בשני קמצים על משקל מושבה, מוששה, ואם כן,
מועצה שבתנ"ך לחוד, והמועצה של העירייה, של ההסתדרות
ושל האו"ם — לחוד. וכך: מועצת הביטחון, מועצת העירייה,
ברית המועצות.

ואגב „מועצה“ נעמוד גם על מלה אחרת באותו
משקל, מלה רווחת מאוד בדיבורנו: מְפַלְגָה. יש מדקדקים,
שדורשים לנקדה בפתח תחת הלמ"ד ובדגש בגימ"ל: מְפַלְגָה,
ולומר בסמיכות: מְפַלְגָת, שהרי כך מנוקד בתנ"ך בספר
דברי-הימים (כ' לה יב), ולא כמו שכולנו רגילים לומר:
מְפַלְגָת הפועלים. אבל יש יסוד והצדקה לצורה הרווחת
בדיבור, מְפַלְגָת, שהרי מְפַלְגָה (בפתח ובדגש), הנזכרת
בתנ"ך, אינה מְפַלְגָה מן המפלגות שלנו. שם פירושו כמו

פלוגה, כלומר קבוצה גדולה סתם, כעין יחידה צבאית, ואילו המפלגות שלנו, טיב וצביון אחר להן, ומותר היה לעם המדבר עברית לחדש לצורך החדש צורה חדשה, מִפְּלָגָה, בשני קמצים, ובסמיכות מִפְּלָגָת, ובריבוי מִפְּלָגוֹת, ובסמיכות מִפְּלָגוֹת הימין או השמאל, על משקל מלְחָמָה — מלְחָמַת, משְׁטָרָה — משְׁטָרַת.

ועוד שם מאותו משקל: מִפְּלָגָה. כיום אומרים כולנו: מִפְּלָגָה, מחֲלָקַת העתיקות, מחֲלָקַת החינוך וכדומה. אולם לפני שנים מועטות עדיין היו רבים, ומצויים גם כיום, בייחוד בין ותיקי המורים, האומרים „מִפְּלָקַת החינוך“, ובנפרד מִפְּלָקָה, ובריבוי מִפְּלָקוֹת, בשווא. גם אלה מסתמכים על הפסוקים, שכתוב בהם מִפְּלָקוֹת (דהי"א כח א). אולם שם, במקרא, אין היחיד מִפְּלָקָה אלא מִפְּלָקַת ובנטייה מִפְּלָקָתוּ (שם כז א—ב). לצורה „מִפְּלָקָה, מִפְּלָקַת“ אין כל יסוד, ובצדק גברה הצורה מחֲלָקָה, מחֲלָקַת, מחֲלָקוֹת.

והרי שאלה, שהתווכחו אליה לפני שלוש שנים בלשנים ומדקדקים בעיתונות (ואף בכנסת): „המְלָנָה הלאומי“ או „המְלָנָה הלאומית“, ולפי זה היום: „מְלָנָה חובה“ או „מְלָנַת חובה“? מתורת הצורות של לשוננו אנו מכירים גם את המשקל מִפְּעָל בלשון זכר וגם את המשקל מִפְּעָלָה בלשון נקבה, ובשרשי נחי ל"ה, מצד אחד: מרְעָה, מבְּנָה, משְׁנָה, — בסגול ובלשון זכר, ומצד שני: משְׁרָה, מצְּנָה, משְׁנָה — בקמץ ובלשון נקבה. יותר מזה: יש לנו משורש אחד ובהוראות דומות זו לזו, ולפעמים גם ללא הבדל של משמעות, גם מְצַפָּה וגם מְצַפָּה, גם מְקַנָּה וגם מְקַנָּה, גם

סְרָאָה וּגַם מְרָאָה, גַּם מְקַנָּה וּבְרִיבִים מְקַנָּים, וּגַם מְקַנָּה וּבְרִיבִים
מְקַנָּוֹת אוּ מְקַנָּאוֹת.

וְהִנֵּה כֵּאֵלּוּ מַעֲצָמִים נּוֹצְרוּ בְעִיתוֹנוֹת וּבְפִי הָעַם
הַבִּיטוּיִים מְלֵנָה לְאוּמִי, קוֹפֵת מְלֵנָה, וְעוֹד. וְהַכּוֹל הַלֵּךְ,
לְמִישְׁרִין, עַד שְׁבָאוּ מִדְּקָדִים, נִזְכְּרוּ וְהִזְכִּירוּ, שְׁבַלְשׁוֹן
הַתְּלַמּוּד אֵין מְלֵנָה בְּלִשׁוֹן זָכָר אֲלֵא רַק מְלֵנָה בְּלִשׁוֹן נִקְבָּה:
מְלוּהָ לְהוֹצֵאָה נִיתְנָה — מֵאִמֵּר חוּזִיל מְסוּרֵשׁ (קִידוּשִׁין
מִיז עִ"א); מְלֵנָה... נִיתְנָה — בְּלִשׁוֹן נִקְבָּה. וְאֵף בְּמִילוּנִים,
וּבְמִילוּנֵי וְעַד הַלִּשׁוֹן בְּכֻלָּל זֶה, נִמְצָא מְלֵנָה, שֵׁם נִקְבָּה,
וּמוֹבְנוּ — הַחֹבֵב שְׁחִיבֵי הַלְוֵה לְמְלֵנָה, הַכֹּסֵף שֶׁהִלְנָה הַמְלֵנָה
לְלוּהָ. בֵּא מִישָׁהוּ וְטַעַן כְּנִגְדָם, שִׁישׁ לָנוּ מֵאִמֵּר חוּזִיל אַחֵר:
שֶׁהִיָּה לּוֹ מְלוּהָ בִּידֵי אַחֲרִים (שֵׁם עִ"ב), „שֶׁהִיָּה לּוֹ” —
לִשׁוֹן נִכְרָה. לְכֹאוּרָה זֹו רֵאִיָּה נִיצַחַת (וְאִם כֵּן יֵשׁ מְלֵנָה“),
אַבְל בָּאוּ וְהִשִּׁיבוּ גַם עַל כֵּךְ: „הִיָּה לּוֹ” אֵינוֹ אֲלֵא צוֹרֵת
עֵבֶר סְתֵמִית שֶׁל „יֵשׁ לּוֹ”, וְכִשֵּׁם שֶׁהִצִּירוּף „יֵשׁ לּוֹ” אֵינוֹ
לֵא זָכָר דּוּקָא וְלֵא נִקְבָּה דּוּקָא — כֵּךְ „הִיָּה לּוֹ” אֵינוֹ
זָכָר וְאֵינוֹ נִקְבָּה, וְאֵין לְהַסְתִּיעַ מִמֶּנּוּ וּלְהוֹכִיחַ שֶׁ„מְלוּהָ”
הוּא זָכָר.

הוֹעֵדָה לְדִקְדוּקַת שְׁקֵלָה אֶת הַטַּעֲנוֹת שֶׁנִּאֲמְרוּ וְשִׁיכּוּלוֹת
לְהִיאֲמֹר וְהַבִּיעָה אֶת דַּעְתָּה, שֶׁאִמְנֵם בְּמִקְרוֹת הַקְּדוּמִים לֵא
נִמְצָאֹת אֲלֵא הַצּוֹרָה בְּלִשׁוֹן נִקְבָּה בְּלִבָּד, מְלֵנָה, בְּקִמְץ. אֲבֵל
מֵאַחֵר שְׁתּוֹרֵת הַצּוֹרֹת שֶׁל לְשׁוֹנֵנוּ מְכִירָה גַם בְּצוֹרָה שְׁבַסְגוּל
וּבְלִשׁוֹן זָכָר, וְאֵף נִשְׁתַּגֵּר כֹּבֵד בְּדִיבּוֹר, בְּעִיתוֹנוֹת וּבְתַעוּדוֹת
רְשָׁמִיּוֹת הַצִּירוּף „מְלֵנָה לְאוּמִי”, „מְלֵנָה עַמִּי”, „קוֹפֵת מְלֵנָה”,
יֵשׁ מְקוֹם לְקִיָּים אֶת שְׁתֵּי הַצּוֹרֹת תּוֹךְ הַבְּחִנָּה בִּינֵיהֶן:

מְלָנָה, בקמץ ובלשון נקבה. תשמש כבמקורות במשמעות
של הכסף, שניתן מידי המלווה לידי הלווה, של חוב,
שהלווה חייב לסרעו למלווה. ואילו מְלָנָה, בסגול ובלשון
זכר, ישמש במשמעות מפעל של הלוואות, פעולה
ציבורית של מתן מְלָנָה למדינה או לחבר הנצרך של הקופה.